

ITEM¹ EPISTOLA PRAECEPTORUM SANCTI CLEMENTIS PAPAE MISSA IACOBO FRATRI DOMINI.

[H. 45] Clemens Romanae ecclesiae praesul Iacobo carissimo² Hierosolimorum episcopo.

Quoniam sicut a beato³ Petro apostolo accepimus omnium apostolorum patre, qui claves regni
 5 caelestis accepit⁴, ac⁵ qualiter tenere debemus de sacramentis, quae geruntur in sanctis, te ex
 ordine nos decet⁶ instruere. Tribus enim gradibus commissa sunt sacramenta divinorum⁷
 secretorum, id est presbyter⁸, diaconus et minister⁹, cum timore et tremore clericorum¹⁰ reliquias
 corporis dominici debent¹¹ custodire fragmentorum, ne qua putredo in sacrario inveniatur, et¹² si¹³
 negligenter agendo¹⁴ portioni¹⁵ corporis et¹⁶ sanguinis domini¹⁷ nostri Iesu Christi¹⁸ presbyter
 10 minora non curet¹⁹ admonere officia, gravi anathemate percussus²⁰ digna humiliationis plaga

---

Quellen:

3-71: *Clemens – clericorum*. Sec. epistola Clem. (Op. Leon. M. ed. Baller. 3, 674).

Rezeption:

5-41: Quoniam – manducavit: Coll. Ans. ded. IV,42

6-8: *Tribus – fragmentorum*. Ivo, Decr. II,64 (= Coll. trip. I,1,12)

6-8: *Tribus – fragmentorum*. Gratian, D. II de cons., c.23 (s. auch 11-17 und 36-41)

---

¹ ITEM EPISTOLA PRAECEPTORUM SANCTI CLEMENTIS PAPAE MISSA IACOBO FRATRI DOMINI *fehlt* I83

² carissimo] karissimo et N442

³ beato *korr. aus* beto VD38

⁴ accepit *korr. aus* accipit V630

⁵ ac qualiter] aequaliter V630; I83; VD38

⁶ docet VD38

⁷ divinorum *korr. aus* divinarum V630

⁸ presbyter, diaconus et minister] presbytero, diacono et ministro qui V630; presbytero, diacono et ministro I83

⁹ ministri N442

¹⁰ clerici I83

¹¹ debet VD38

¹² et si] ne cum V630

¹³ si *fehlt* I83

¹⁴ agitur V630; agatur nec I83;

¹⁵ portioni] de portione VD38

¹⁶ et sanguinis *fehlt* V630; VD38

¹⁷ domini *korr. zu* domini gravis inferatur iniuria Communio enim corporis domini V630; domini gravis inferatur iniuria Communio enim corporis domini I83

¹⁸ Christi] Christi si negligenter erogetur et V630; Christi si negligenter agatur et I83

¹⁹ curat I83; VD38

²⁰ percussus *fehlt* V630; percussus pro iudicio I83

feriatur²¹. Certe tanta in altario²² holocausta offerantur, quanta populo sufficere debeant. Quod si remanserint, in crastina non reserventur²³, sed cum timore et tremore clericorum et diligentia consumantur. Qui²⁴ autem residua corporis domini, quae in sacrario relictas sunt, consumunt, non statim ad communes accipiendos cibos²⁵ conveniant, ne putent sanctae portioni commisceri²⁶ cibum, qui per aqualiculos²⁷ degestus in secessum funditur. Si igitur mane dominica portio editur, usque ad sextam ieiunent ministri, qui eam consumpserint²⁸, et si tertia vel quarta hora acceperint, ieiunent usque ad vesperum²⁹. Sic secreta sanctificatione aeterna custodienda sunt sacramenta. De vasis sane³⁰ sacris ita gerendum est: altaris palla, cathedra, candelabrum et velum, si fuerint vetustate consumpta, incendio dentur, quoniam non licet ea, quae in sanctuario fuerint, male tractari³¹, sed incendio universa tradantur. Cineres quoque eorum in baptisterio³² inferantur, ubi nullus transitum³³ habeat³⁴, aut in pariete aut in fossis pavementorum iacentur, ne introeuntium pedibus inquinentur. Nemo per ignorantiam clericus palla mortuum credat obvolvendum, aut

Quellen:

3-71: *Clemens – clericorum*: Sec. epistola Clem. (Op. Leon. M. ed. Baller. 3, 674).

Rezeption:

11-13: *Certe – consumantur*: Ivo, Pan. I,148

11-17: *Certe – sacramenta*: Ps.-Remedius 1; Regino I,331; Burch., Decr. V,11; Polycarpus III,16,9. Ivo, Pan. II,125 (s. auch 31-35); Gratian D. XVI, c. 4 (s. auch 31-35)

11-17: *tanta – sacramenta*: Ivo, Decr. II,21

11-17: *tanta – sacramenta*: Gratian, D. II de cons., c.23 (s. auch 6-8 und 36-41)

18f.: *altaris – dentur*: Ivo, Decr. II,66

18-22: *De – inquinentur*: Ps.-Remedius 2; Burch., Decr. III,216; Ivo, Decr. III,266 (s. auch 28-34)

18-22: *altaris – inquinentur*: Sentenzen 243; Polycarpus III,16,30; Gratian D. I de cons, c. 39

22-36: *Nemo – domini est*: Gratian D. I de cons, c. 40

²¹ *am Rande* percutiatur VD38

²² altario *korr. aus* altaria O93

²³ reserventur VD38

²⁴ *am Rande* De acceptione corporis domini VD38

²⁵ *am Rande* De dominico copore veniens ad digestum I83

²⁶ commisceri *korr. aus* commiscere V630; commiscere I83; VD38

²⁷ *am Rande* ventriculos V630

²⁸ consumpserunt VD38

²⁹ vesperum *Sic korr. aus* vesperum O93

³⁰ sive VD38

³¹ tractari *korr. aus* tractati V630

³² baptisterium VD38

³³ transitus I83

³⁴ habeatur I83

diaconus scapulas operire velit, quae fuit in altare³⁵ aut certe, quae data est in mensam domini. Qui haec fecerit vel leviter quasi nihil et negligenter habuerit ministerio³⁶, diaconus triennio sexque mensibus a dominico³⁷ erit altari gravi percussus anathemate³⁸. Quod si clericum³⁹ presbyter non admonuerit⁴⁰, decem annis et quinque mensibus excommunicatus sit, propter quod de dominicis sacramentis subiectiora⁴¹ sibi non admonuerit⁴² ministeria, et postea cum grandi humilitate matri reconcilietur ecclesiae. Pallas vero et vela, quae in sanctuarii⁴³ sordidata fuerint ministerio, diaconi cum humilibus ministris intra sacrarium⁴⁴ lavet⁴⁵ 46 non eicientes foras a secretario⁴⁷ velamina dominicae mensae, ne forte pulvis dominici corporis male decidat⁴⁸, sindone foris abluant⁴⁹, et erit hoc⁵⁰ operanti peccatum, idcirco intra⁵¹ sacrarium⁵² ministris praecipimus⁵³ cum diligentia custodire. Sane⁵⁴ 55 pelvis nova comparetur, et praeter hoc⁵⁶ nihil aliud tangat. Sed non ipsa pelvis velis apponatur lavandis, quae ad dominici altaris cultum pertinent, pallae⁵⁷ in alia pelve laventur et in alia vela ianuarum. Etiam cura sit ostiariis ex admonitione⁵⁸ maiorum⁵⁹, ne quis

Quellen:

3-71: *Clemens – clericorum*: Sec. epistola Clem. (Op. Leon. M. ed. Baller. 3, 674).

Rezeption:

28-34: *Pallas – vela*: Ps.-Remedius 2; Burch., Decr. III,216; Ivo, Decr. III,266 (s. auch 18-22)

³⁵ altari VD38

³⁶ ministerio] divina mysteria V630; ministerium VD38; ministeria O93

³⁷ dominico] dominico alienus V630

³⁸ am Rande Gl perditione V630

³⁹ clericos I83

⁴⁰ commonuerit V630

⁴¹ subiecta V630

⁴² commonuerit V630; amonuerit VD38

⁴³ sanctuario V630; VD38

⁴⁴ sacrarium lavet non eicientes foras a sacrario] sacrarium lavent non eicientes foras a sacrario et *korr. aus* sacrarium et VD38

⁴⁵ lavent I83

⁴⁶ lavet non eicientes foras a secretario *fehlt* O83; N442

⁴⁷ sacrario I83

⁴⁸ decidat] decidat a V630; *korr. aus* decedat VD38

⁴⁹ abluto V630; delata I83; abluant *korr. zu* delata VD38

⁵⁰ haec O93; V630; VD38

⁵¹ intra sacrarium] in sacrario I83

⁵² sacrarium *korr. aus* sacrium V630

⁵³ praecipimus] praecipimus haec sancta V630

⁵⁴ am Rande Pelvis vas ad pedes lavandos V630

⁵⁵ Sin VD38

⁵⁶ haec V630

⁵⁷ pallae in alia pelve laventur et in alia vela ianuarum. Etiam] Palle altaris sole in ea laventur De velis autem ianuarum V630; pallae] pallea O93; I83; Palla VD38

⁵⁸ amonitione I83

⁵⁹ maioris VD38; maior O93

35 negligens aut⁶⁰ ignarus ad velum ianuae domus domini manus incognite⁶¹ tergat, sed statim
 coercitus⁶² discat omnis homo, quia velum atrii⁶³ domus domini⁶⁴ est. Praecipimus etiam, ne⁶⁵ cum
 extero ecclesiae sive laico de fragmentis oblationum domini ponatur ad mensam. Unde scis⁶⁶ tu,
 qui passim sacrarii panes indignis impendis⁶⁷, unde nosti, si a mulieribus mundi sunt? Hinc et
 David ab⁶⁸ Abimelech sacerdote interrogatus⁶⁹, cum panes sibi ad comedendum posceret, si
 40 mundus esset a muliere, cum se mundum ante triduum profiteretur, panes propositionis⁷⁰
 manducavit.

[H. 46] Ad⁷¹ dominica⁷² mysteria⁷³ tales eligantur⁷⁴, qui ante ordinationem coniuges suas noverint⁷⁵. Quod
 si post ordinationem ministro contigerit proprium⁷⁶ invadere cubile⁷⁷ uxoris, sacrarii non intret
 limina, nec sacrificii portitor⁷⁸ fiat, nec altare contingat, nec ab offerentibus⁷⁹ holocausti oblationem

---

Quellen:

3-71: *Clemens – clericorum*: Sec. epistola Clem. (Op. Leon. M. ed. Baller. 3, 674).

Rezeption:

36-41: *Praecipimus – manducavit*: Ivo, Decr. II,86

36-41: *Praecipimus – manducavit*: Gratian, D. II de cons., c.23 (s. auch 6-8 und 11-17)

42-46: *Ad – officia*: Coll. Ans. ded. IV,43; Bonizo V,32 (beginnt *Ministri altaris, presbiteri sive diaconi, tales eligantur officia qui ante ordinationem proprias coniuges reliquerint* [vgl. I83])

42-46: *Ad – suggerat*: Anselm v. Lucca VIII,2 (beginnt *Ministri altaris, presbiteri sive diaconi, tales eligantur* [vgl. I83]; ersetzt 42 *noverint* durch *caste rexerunt vel absque coniugibus abstinentes vixerunt*); Ivo, Decr. VI,87 (beginnt *Ministri altaris, presbiteri sive diaconi, tales eligantur* (vgl. I83)r; ersetzt 42 *noverint* durch *caste rexerunt vel absque coniugibus abstinentes vixerunt*).

42-67: *Ad – adducant*: Polycarpus IV,32,1 (beginnt *Ministri altari, s presbiteri sive diaconi, ad dominica tales eligantur officia, qui ante ordinationem coniuges suas reliquerunt vel absque coniugibus continentis vixerunt* [vgl. I83] 45f.: *aquam – minora*] *aquam sacerdotum porrigat manibus ostia forinsecus claudat minora*; 46 altare] *altare vel calicem non* [vgl. I83]; 46-49: *si – poenam* fehlt); Gratian D. LXXXI, c. 19 (beginnt *Ministri altaris, presbiteri sive diaconi ad officia tales elegantur, qui continenciam servant. Si vero post ordinationem*; 45f.: *aquam – minora*] *nec propinet neque sine maioris natu auctoritate minore* 46: *ad altare*] *vel calicem ad altare* [vgl. I83]; *matronarum*] *matronarum ingrediatur*; 54-56: *Sed – sanare* fehlt; 61-64: *Iterum – impleri* fehlt) (s. auch 170f.).

---

⁶⁰ aut *korr. aus* au V630

⁶¹ incondite V630; incognitate VD38

⁶² *am Rande* prohibitus VD38

⁶³ atrii *fehlt* V630

⁶⁴ domini] domini sanctum V630; I83

⁶⁵ me I83

⁶⁶ scis *korr. aus* sis VD38

⁶⁷ *am Rande* praebes VD38

⁶⁸ a O93; ad I83; VD38

⁶⁹ interrogatur VD38

⁷⁰ propositionis *korr. aus* propositiones V630

⁷¹ Ad] *Ministri altaris presbiteri sive diaconi ad* I83

⁷² dominica] dominica autem O93; V630

⁷³ mysteria *fehlt* I83; ministeria VD38

⁷⁴ eligantur] eligantur officia I83

⁷⁵ reliquerunt I83

⁷⁶ propriae I83

⁷⁷ cubili I83

⁷⁸ portitor *korr. aus* portior O93

⁷⁹ offerendibus I83

- 45 suscipiat, nec ad domini⁸⁰ corporis portionem accedat⁸¹, aquam⁸² se⁸³ sacerdotum⁸⁴ porrigat manibus⁸⁵, ostia forinsecus claudat, minora gerat⁸⁶ officia, urceum sane⁸⁷ ad altare⁸⁸ suggerat⁸⁹ 90.-Si forte quispiam presbyter sive diaconus sacrarii sindonem⁹¹ 92 vel⁹³ velum subtracta⁹⁴ vendiderit, Iudae similis aestimabitur Scariothis⁹⁵, qui propter cupiditatem fecerit hoc opus, noverit se supradicti⁹⁶ Iudae suscepturum poenam.
- 50 Clericus⁹⁷ vero⁹⁸ solus ad feminae tabernaculum non accedat, nec properet neque sine maioris natu principis iussione. Nec presbyter solus cum sola femina fabulas misceat⁹⁹, nec archidiaconus aut¹⁰⁰ diaconus sub praetextu humilitatis officii frequentet¹⁰¹ domicilia matronarum aut forte per clericos aut domesticos eius¹⁰² matronae mandent secretim aliquid¹⁰³. Si cognitum¹⁰⁴ fuerit, et ille deponatur et illa a liminibus arceatur ecclesiae. Sed si forte aliqua intercessio fuerit, episcopo
- 55 suggeratur. Et si talis est, ad quam debeat ire, pro interventu ipse pergat. Sin¹⁰⁵ autem, de latere

---

Quellen:

3-71: *Clemens – clericorum*: Sec. epistola Clem. (Op. Leon. M. ed. Baller. 3, 674).

51-57: *nec – tribus*: sec. c. 5. conc. Afric. (cf. Ben. III. 28).

Rezeption:

47f.: *Si – aestimabitur*: Ivo, Decr. II,65

47-49: *Si – poenam*: Ivo, Decr. VI,88; Gratian C. XVII, q. 4, c. 15

50-60: *Clericus – expleri*: Coll. Ans. ded. II,176

50-54: *Clericus – ecclesiae*: Gratian D. LXXXI, c. 20

50-56: *Clericus – sanare*: Ivo, Decr. VI,89

50-59: *Clericus – satanae*: Anselm v. Lucca VII,130

54-59: *Sed – satanae*: Gratian D. LXXXI, c. 21

---

⁸⁰ dominici V630; I83; VD38

⁸¹ accedat] accedat nec V630

⁸² aqua, *am Rande* sed aquam tantum O93

⁸³ se *fehlt* V630; I83; VD38

⁸⁴ sacerdotibus V630

⁸⁵ manibus] ad manus sed V630

⁸⁶ *am Rande* agat VD38

⁸⁷ sane] sane calicem V630

⁸⁸ altare] salutare non V630; salutarem calicem non I83

⁸⁹ *am Rande* subministrat VD38

⁹⁰ sufferat V630

⁹¹ *am Rande* Gl. velam in lineum feminarum V630

⁹² sindones I83

⁹³ vel velum] velut I83

⁹⁴ subtracta *korr. aus* subtrata N442; subtracte I83; subtractam VD38

⁹⁵ scariothi I83

⁹⁶ supradicto O93

⁹⁷ *am Rande* Non licere solis clericis cum mulieribus loqui N442; VD38

⁹⁸ vere I83

⁹⁹ misceatur N442

¹⁰⁰ aut diaconus *fehlt* VD38

¹⁰¹ frequenter I83

¹⁰² eius *fehlt* I83

¹⁰³ aliquid. Si cognitum fuerit, et ille deponatur et illa a liminibus arceatur ecclesiae *korr. aus* aliquit O93

¹⁰⁴ ignitum I83

¹⁰⁵ Si VD38

suo¹⁰⁶ dirigat, cum duobus aut tribus, qui hoc debeat¹⁰⁷ sanare¹⁰⁸. Sane ad visitandam mulierem infirmam nullus clericus ingrediatur, nisi¹⁰⁹ cum duobus aut tribus. Nemo tamen cum extranea habitet femina, nisi soror aut¹¹⁰ proxima fuerit, et hoc cum magna sollicitudine fiat. Non¹¹¹ ignoramus malicias¹¹² satanae. Universa haec cum mansuetudine ecclesiastica complenda sunt
60 ministeria. Negotium enim dei non decet neglegenter expleri.

Iterum atque¹¹³ iterum de fragmentis dominici¹¹⁴ corporis demandamus. Calicem¹¹⁵ vero ad perferendum sanguinem domini praeparatum cum tota ministerii mundicia minister praeparet, ne non bene lotus¹¹⁶ calix diacono¹¹⁷ peccatum fiat¹¹⁸ offerenti, ita cum omni honestate¹¹⁹ cuncta, quae supra exposuimus, oportet impleri.

65 [H. 47] Tales ad ministerium eligantur clerici, qui digne¹²⁰ possint dominica sacramenta tractare. Melius est enim domini sacerdoti paucos habere ministros, qui possint¹²¹ digne opus dei exercere, quam multos inutiles, qui onus grave ordinatori adducant. A¹²² principio epistolae usque ad¹²³ hunc¹²⁴ locum de sacramentis delegavit bene intuendi¹²⁵, ubi non murium stercora inter fragmenta dominicae portionis¹²⁶ appareant, neque putrida per neglegentiam¹²⁷ remaneant clericorum, et
70 convenientes, qui accipere sibi medicinam desiderant, putrida, cum viderint, magis cum ridiculo¹²⁸ et fastidio videantur accipere et in peccatum magis decidunt per neglegentiam clericorum.

Quellen:

3-71: *Clemens – clericorum*: Sec. epistola Clem. (Op. Leon. M. ed. Baller. 3, 674).

51-57: *nec – tribus*: sec. c. 5. conc. Afric. (cf. Ben. III. 28).

Rezeption:

65-67: *Tales – adducant*: Coll. Ans. ded. V,62; Gratian D. XXIII, c. 4

---

¹⁰⁶ suo *korr. aus* suae V630

¹⁰⁷ debeant V630;

¹⁰⁸ scire VD38

¹⁰⁹ nisi *korr. aus* si N442

¹¹⁰ aut *korr. aus* au VD38

¹¹¹ Non] Non enim *korr. aus* Non VD38

¹¹² militias O93; malicias *korr. aus* malicia I83

¹¹³ ac I83

¹¹⁴ domini V630; dominici *korr. aus* dominicis I83

¹¹⁵ *am Rande* Ut sit calix domini mundus ne minister incurrat peccatum V630

¹¹⁶ lotus] lotus dei I83

¹¹⁷ diacono *fehlt* I83

¹¹⁸ faciat I83

¹¹⁹ honestitate VD38

¹²⁰ digne possint] possint digne VD38

¹²¹ possint *korr. aus* possit N442

¹²² *am Rande* GL V630

¹²³ ad *fehlt* V630; VD38; ad] in I83

¹²⁴ hoc VD38

¹²⁵ tuendis I83; intuenti VD38

¹²⁶ partionis I83

¹²⁷ neglentiam VD38

¹²⁸ ridiculo VD38

[H. 48] Quapropter nemo clericorum ultra haec dissimulet¹²⁹ aut negligere ullatenus audeat, sed libenter, quae iussa sunt, expleat, et sacramenta divina nequaquam negligenter contrectet¹³⁰.

Ideoque tam iuvenes quam senes de his et de omni conversatione sua ac conversione et
 75 poenitentia valde esse sollicitos¹³¹ satisque agere, ut¹³² haec condigne agant, et de reliquo ornament
 tam clerici quam saeculares animas suas ornamentis dignissimis, dogmatibus scilicet veritatis, decore
 pudicitiae, splendore¹³³ iustitiae, candore pietatis, aliisque omnibus, quibus comptam¹³⁴ decet esse
 rationabilem mentem. Tum¹³⁵ praeterea declinare a consortiis inhonestis et infidelibus et societates
 habere fidelium atque illos¹³⁶ frequentare conventus, in quibus de pudicitia, de iustitia, de pietate
 80 tractatur. Orare semper deum ex toto corde et ab ipso petere¹³⁷, quae decet, ipsi gratias
 agere¹³⁸, veram poenitudinem gerere¹³⁹ praeteritorum gestorum, aliquantulum etiam, si possibile est,
 per misericordias pauperum iuvare poenitentiam. Per haec enim facilius venia dabitur et indulgenti
 citius indulgebatur. Quod si provectoris aetatis sit is¹⁴⁰, qui ad poenitentiam venit, eo¹⁴¹ magis
 gratias agere debet deo, quod, postquam fractus est omnis impetus concupiscentiae carnalis,
 85 scientia¹⁴² veritatis accepta nulla ei imminet¹⁴³ pugna certaminis, per quam insurgentes¹⁴⁴ adversus
 animam reprimat¹⁴⁵ corporis voluptates. Superest ergo ei¹⁴⁶ in agnitione veritatis et misericordiae
 operibus exerceri, ut afferat fructus dignos poenitentiae nec putet, quia in temporis¹⁴⁷ longitudine
 documentum conversionis ostenditur et non in devotionis ac propositi firmitate¹⁴⁸. Deo enim manifestae
 sunt mentes, qui non temporum rationem colligit, sed animorum. Ipse enim probat, si,

---

Quellen:

74-103: *Ideoque – agendum*: Clem. recogn. X. 43-46.

Rezeption:

72-82: *Quapropter – poenitentiam*: Coll. Ans. ded. V,66

---

¹²⁹ *am Rande* negligat contemnat VD38

¹³⁰ *interlinear* peragat VD38

¹³¹ sollicitos] sollicitos oportet V630

¹³² et I83

¹³³ splendore] splendore eius VD38

¹³⁴ *am Rande* ornatam VD38

¹³⁵ *interlinear* deinde VD38

¹³⁶ illos *korr. aus* illis VD38

¹³⁷ petere *korr. aus* petre VD38

¹³⁸ agere veram poenitudinem gerere *korr. aus* agere N442

¹³⁹ *interlinear* agere VD38

¹⁴⁰ is *fehlt* O93

¹⁴¹ *interlinear* tantum VD38

¹⁴² scientiae O93; N442

¹⁴³ *interlinear* instat VD38

¹⁴⁴ insurgentes *korr. aus* surgentes O93

¹⁴⁵ reprimat *korr. aus* reprimat N442

¹⁴⁶ ei *fehlt* VD38

¹⁴⁷ temporis *korr. aus* tempris O83

¹⁴⁸ firmitatem I83

90 quae¹⁴⁹ agnita¹⁵⁰ veritatis praedicatione non distulit neque tempus negligendo consumpsit, sed
 statim et, si dici potest, eodem momento praeterita perhorrescens futurorum desiderium cepit et in
 amorem regni caelestis exarsit. Propter quod nemo vestrum ultra dissimulet nec retro respiciat, sed
 ad evangelium regni dei libenter accedat. [H.49] Non dicat pauper, quia, cum dives factus fuero, tunc
 convertar. Non requirit a te deus pecuniam, sed animum misericordem¹⁵¹ et piam mentem. Neque
 95 dives conversionem suam differat pro sollicitudine saeculari, dum cogitat, quomodo¹⁵² dispenset
 abundantiam frugum. Neque dicat intra semetipsum: Quid faciam? Ubi recondam fructus meos?
 Neque dicat animae suae: Habes multa bona reposita in annos multos, epulare et laetare. Nam
 dicitur¹⁵³ ei: Stulte, hac nocte auferetur¹⁵⁴ abs te anima tua, et quae parasti, cuius erunt? Itaque
 festinet¹⁵⁵ ad poenitentiam omnis aetas, omnis sexus omnisque condicio, ut vitam consequatur
 100 aeternam. Iuvenes quidem in eo grati¹⁵⁶ sunt¹⁵⁷, quod in ipso impetu desideriorum cervices suas
 iugo subiciunt disciplinae. Senes¹⁵⁸ et ipsi laudabiles, quia multi temporis consuetudinem, in qua
 male praeventi sunt, pro dei timore commutant. Nemo ergo differat, nemo cunctetur¹⁵⁹. Quae enim
 causa cunctandi¹⁶⁰ est ad bene agendum? Animus male sibi conscius, dum videtur sibi nullam
 poenam pati, credit, quia non iudicet deus, cum abuti patientia¹⁶¹ dei et non intellegere parentis
 105 benignitatem iam sit magna damnatio. Unde scriptum est: Maledictus omnis, qui opus dei

Quellen:

74-103: *Ideoque – agendum*: Clem. recogn. X. 43-46.
 103-105 *Animus – damnatio*: Prosp. Aquit. sent. 138.
 105f.: *Maledictus – agit*: Ier. XLVIII. 10.

Rezeption:

93-110: *Non – tractatu*: Coll. Ans. ded. VII,92

¹⁴⁹ quis V630; I83

¹⁵⁰ interlinear cognita VD38

¹⁵¹ am Rande pium iustum VD38

¹⁵² quomo I83

¹⁵³ dicitur I83; VD38

¹⁵⁴ auferetur korr. aus aufertur N442; auferetur I83; aufetur VD38

¹⁵⁵ festinet korr. aus festine N442

¹⁵⁶ interlinear accepti VD38

¹⁵⁷ sint korr. aus sunt N442; V630

¹⁵⁸ Senes korr. aus Sanes V630

¹⁵⁹ interlinear dubitet VD38

¹⁶⁰ interlinear dubitandi VD38

¹⁶¹ patientiam I83; VD38

- neglegenter agit¹⁶² ¹⁶³. Quapropter pastoralis ordinis est infatigabiliter revocare, quicquid ad correctionem populorum, immo magis filiorum spiritalium, quantum est fas, intellegere, cognoverit pertinere, et non, quod absit, cum suo periculo alienae spei, per solam negligentiam facere detrimentum, sed quod ad¹⁶⁴ generalis salutis exspectat¹⁶⁵ ¹⁶⁶ compendium, salubri necesse est
- 110 providere tractatu.
- [H. 50] Homini religioso¹⁶⁷ parum esse debet inimicitias aliorum non exercere vel augere male loquendo, nisi eas etiam extinguere bene loquendo studuerit. Ecce oris nostri bucinam¹⁶⁸ ad aures omnium personamus, neque se deinceps excusabit non monitum, qui¹⁶⁹, quicquid sequi debeat, tam verbis quam litteris edocetur.
- 115 [H. 51] Qualis¹⁷⁰ autem condemnatio et qualis imminet¹⁷¹ maledictio eis, qui in patres peccant, divina nos docet scriptura. Si enim Cham filius Noe, cum vidisset nudum suum patrem, quoniam non cooperuit patris corporalem¹⁷² nuditatem, sed egressus nuntiavit eam¹⁷³ fratribus, et illi vestimento eam cooperuerunt¹⁷⁴, ipse quidem Cham et illi, qui ex eo nati sunt, sub maledictione¹⁷⁵ facti sunt,

Quellen:

- 106-110: *Quapropter – tractatu*: Turon. provinc. episc. ep. ad pleb. missa post syn. II. Turon. a. 567. (Mansi 9, 808).
 111f.: *Homini – studuerit*: Prosp. Aquit. sent. 179. Cf. Calist. 6.
 112-114: *Ecce – edocetur*: Turon. episc. ep. cit.
 115-120: *Qualis – sunt*: Confess. rect. fid. Iustin, adv. III cap. (Mansi 9, 570).

Rezeption:

- 111-114: *Homini – edocetur*: Coll. Ans. ded. V,67
 115-122: *Qualis – facit*: Bonizo III,36
 115-121: *Qualis – moliuntur*: Gratian C. II, q. 7, c. 9 (gekürzt und bearbeitet: *Qualis condempnatio eis immineat, qui in patres peccant, divina scriptura ostendit. Si enim Cham, quia non operuit pudenda patris, maledictus est, multa ampliori condempnatione digni sunt, qui patribus legatione dei fungentibus contumeliam inferunt.*)

¹⁶² *interlinear* operatur VD38

¹⁶³ ait O93

¹⁶⁴ ad *korr. aus* a N442

¹⁶⁵ *interlinear* respicit VD38

¹⁶⁶ spectat V630; VD38

¹⁶⁷ religioso *korr. aus* regio V630

¹⁶⁸ bucina V630; N442; I83

¹⁶⁹ qui *fehlt* V630; I83; VD38

¹⁷⁰ *am Rande* De his qui in patrem peccant I83

¹⁷¹ *interlinear* instat VD38

¹⁷² corporalis V630

¹⁷³ eum V630

¹⁷⁴ cooperuerunt, ipse quidem Cham et illi, qui ex eo nati sunt, sub maledicto facti sunt, qui autem cooperuerunt *korr. aus* cooperuerunt V630 (maledictione] maledicto)

¹⁷⁵ maledicto V630

qui autem cooperuerunt, magnam benedictionem meruerunt. Multo magis isti¹⁷⁶ maiore et ampliore
 120 condemnatione¹⁷⁷ digni sunt, qui patribus¹⁷⁸ obviare¹⁷⁹ 180 aut contra eos insurgere nituntur aut
 iniuriam vel contumeliam eis inferre¹⁸¹ moliuntur, quoniam, qui his resistit, deo resistit, et qui eis
 iniuriam vel contumeliam facit, deo, cuius legatione funguntur, facit. Expavit caelum super hoc et
 horruit amplius vehementer, dicit dominus. O intolerabilem malignitatem, o linguam loquentem
 iniquitatem contra deum et mentem in altitudinem¹⁸² cornu extollentem! Et iterum: Impone, homo,
 125 tuae linguae ostium et seram. Cessa cornu in altitudinem extollens et loquens iniquitatem¹⁸³
 adversus deum et proximum suum¹⁸⁴. Quousque insultas¹⁸⁵ 186 patienti Christo et fratribus?
 [H. 52] Haec nos¹⁸⁷ familiaris docebat et haec publiciter¹⁸⁸ nobis praedictus magister et instructor atque
 ordinator noster princeps apostolorum Petrus in ecclesia praedicabat exemplum dans, ut et nos
 similiter faciamus. Humiliamini, inquit, in conspectu domini, et exaltabit vos. Nolite detrahere
 130 alterutrum, quoniam, qui detrahit fratri, aut, qui iudicat fratrem suum, detrahit legi et iudicat legem.
 Qui autem iudicat legem non est factor legis, sed iudex, unus est enim legislator et iudex, qui
 potest perdere et liberare. Tu autem quis es, qui iudicas proximum? Non oportet¹⁸⁹, praecepit,
 nos iudicare¹⁹⁰ invicem, sed magis auxilium ferre. Vae erit, inquit, his, qui fratres tribulant, et eis,
 qui eos persequuntur. Vos autem, quanto¹⁹¹ amplius tribulamini, tanto purgatiores atque beatiores

Quellen:

120-122: *qui – facit*: sec. Ben. II. 99. III. 390. (conc. Aquisgr. a. 836. C. III. c. 7. et II Cor. V. 20).

122-124: *Expavit – extollentem*: collat. V. conc. II. Constant. (Mansi 9, 332). Cf. supr. 37.

124f.: *Et – seram*: Ecclesiastic. XXVIII. 28.

125: *Cessa - iniquitatem*, Ps. LXXIV. 6.

128f.: *exemplum dans - exaltabit vos*, Ioh. XIII. 15.

129-132: *Nolite - proximum*, Iac. IV. 11—14.

133-138: *Vae - caelo*, cf. Alex. 10, Fel. I. pp. 6.

¹⁷⁶ isti *korr. aus* isto O93

¹⁷⁷ condempnatione *korr. aus* condempnacione V630; *korr. aus* condempnationem I83

¹⁷⁸ patribus *korr. aus* tribus VD38

¹⁷⁹ *am Rande* contradicere VD38

¹⁸⁰ obiurgare *korr. aus* obviare V630

¹⁸¹ *am Rande* praeparare VD38

¹⁸² altitudine N442

¹⁸³ iniquitatem adversus deum] adversus deum iniquitatem V630

¹⁸⁴ tuum V630

¹⁸⁵ *am Rande* irrides VD38

¹⁸⁶ insultans I83

¹⁸⁷ nos *fehlt* I83

¹⁸⁸ publiciter nobis] nobis publice *korr. aus* nobis publiciter V630; publicum I83

¹⁸⁹ oportet] oportet non *korr. aus* oportet V630

¹⁹⁰ iudicare] iudicare in I83; VD38

¹⁹¹ quanto *korr. aus* quanti V630

135 efficiemini, si tamen ipsa tribulatio patienter fuerit supportata. Quod¹⁹² etiam ipse nos¹⁹³ ¹⁹⁴
dominus docuit: Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam. Et idem: Beati eritis, cum vos
oderint homines et persecuti vos fuerint et eiecerint nomen vestrum tamquam malum. Gaudete in¹⁹⁵
illa die et exultate, quoniam merces vestra multa est in caelo. Unde et ipse ait: Diliges dominum
deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua et ex totis viribus tuis, et proximum tuum
140 sicut te ipsum. Non enim, inquit, diligit recte deum, qui fratrem insequitur, nec diligit proximum,
qui ei detrahit, vel qui illum accusat, quia, quod sibi quis fieri non vult, hoc alteri nullatenus
facere debet. Discite, filii¹⁹⁶ mei, inquit, sapientiam et tenetote¹⁹⁷ fidem rectam et amplectimini
caritatem, ut non excidatis. Data est enim vobis a domino potestas et virtus ab altissimo, qui
interrogabit opera vestra et cogitationes scrutabitur¹⁹⁸ vestras. Qui autem custodierint¹⁹⁹ iustitiam,
145 iuste iudicabuntur et, qui crediderint iusta, invenient²⁰⁰, quid respondeant. Semper cavetote²⁰¹
praecepit, ne aliquando peccato consentiamus et praetermittamus praecepta dei nostri.
[H. 53] Ecclesias per congrua et utilia facite loca, quae divinis precibus sacrare oportet et in singulis
sacerdotes divinis orationibus deo dicatos²⁰² poni, quos ab omnibus venerari oportet et non a²⁰³
quoquam gravari²⁰⁴. [H. 54] Semper vitate²⁰⁵ mala, et pro²⁰⁶ animabus vestris ne confundamini²⁰⁷ dicere
150 verum. Mendacia fugite et veritatem²⁰⁸ corde proferte, quoniam multos iam supplantavit²⁰⁹ suspicio.

Quellen:

- 136: *Beati qui - iustitiam*, Matth. V. 10.
136-138: *Et idem: - caelo*, Luc. VI. 22. 23.
138-140: *Diliges - ipsum*, Marc. XII. 30. 31.
140f.: *quia - debet*, Ben. III. 198. (Tob. IV. 16.) Cf. Fab. 12, Dam. 14.
142-145: *Discite - respondeant*, sec. Sap. VI. 3.4. 11.
149-151: *Semper - adiuvate* sec. Ecclesiastic. IV. 23. 24. III. 26.

Rezeption:

- 147-149: *Ecclesias – gravari*: Coll. Ans. ded. IV,44; Coll. Ans. ded. X,12; Polycarpus III,4,7; Gratian C. XVI, q. 7, c. 28
(147f. *et – oportet* fehlt); Gratian D. I de cons. c. 13 (147f. *et – oportet* fehlt)

-
- ¹⁹² Quod *korr. aus* Quo I83
¹⁹³ nos *fehlt* VD38
¹⁹⁴ nos dominus] dominus nos I83
¹⁹⁵ in illa die *fehlt* V630
¹⁹⁶ filii mei inquit] inquit filii mei V630
¹⁹⁷ tenetote] tente totam N442; I83; VD38
¹⁹⁸ am Rande investigabitur VD38
¹⁹⁹ custodierit O93
²⁰⁰ invenient *korr. aus* inveni N442
²⁰¹ cavetote] cavetote que *korr. aus* cavetote V630; cavetote] cave quod te VD38
²⁰² am Rande consecratos VD38
²⁰³ am Randeab aliquo VD38
²⁰⁴ am Rande affligi VD38
²⁰⁵ am Rande prohibete VD38
²⁰⁶ per VD38
²⁰⁷ am Rande erubescatis VD38
²⁰⁸ veritate in I83
²⁰⁹ supplantavit *korr. aus* supplicavit V630

Caritatem semper diligite et fratres adiuuate. Erunt enim, quasi non sint, et peribunt viri, qui contradicunt vobis. Unde et dominus ait: Qui vos audit, me audit, et qui vos spernit, me spernit, et qui me spernit, spernit²¹⁰ eum, qui me misit. Et idem: Qui enim non est adversum vos, pro vobis est. Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquae in nomine meo, quia Christi estis, 155 amen dico vobis, non perdet mercedem suam. Et qui scandalizaverit unum ex pusillis²¹¹ credentibus in me, bonum est²¹² enim²¹³ magis, si circumdaretur mola asinaria collo eius et in mare mitteretur. Et si scandalizaverit te manus tua, abscide illam, bonum est tibi debilem introire in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam in²¹⁴ ignem inexstinguibilem²¹⁵, ubi vermis eorum non moritur²¹⁶, et ignis non exstinguetur²¹⁷. Et si pes tuus te scandalizat²¹⁸, amputa illum, 160 bonum est²¹⁹ claudum introire in vitam aeternam, quam duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inexstinguibilis, ubi vermis eorum non moritur²²⁰, ut²²¹ supra. Quod si oculus tuus scandalizat te, eice eum, bonum est tibi luscum introire in regnum dei, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis, ubi vermis eorum non moritur²²², ut supra. Omnis enim igne salietur et omnis victima salietur. Bonum est sal, quod, si sal insulsum fuerit, in quo illud salietis? Habete in vobis 165 sal et pacem habete inter vos, quia, quisquis vestrum recte docuerit et iuste vixerit, habebit gloriam. Qui²²³ autem secus²²⁴ egerit, indubitanter poenam sustinebit, ideo bona agere vos semper oportet, ut bravium²²⁵ vitae²²⁶ aeternae percipiatis. His ergo bene parete²²⁷ sententiis, ne quis haec praecepta minime credat implenda et iudicio dei ignis aeterni tormenta sustineat, quia²²⁸ ecclesiastici

---

Quellen:

151f.: *Erunt - vobis*, Ies. XLI. 11.

152f.: *Qui - misit*, Luc. X. 16.

154-165: *Qui - vos*, Marc. IX. 39-49.

167-179: *His - audivi*, Clem. ep. II.

---

²¹⁰ *am Rande* deicit VD38

²¹¹ *interlinear* minimis VD38

²¹² *esset* N442

²¹³ *ei* N442; *ei korr. aus* enim V630

²¹⁴ *in* fehlt V630

²¹⁵ *inextinguibilem korr. aus* extinguiibilem O93

²¹⁶ *moritur korr. aus* morietur N442; morietur I83; VD38

²¹⁷ *extinguitur* V630

²¹⁸ *te scandalizat] scandalizat* te VD38

²¹⁹ *est tibi korr. aus* est V630

²²⁰ *morietur korr. aus* moritur N442; morietur I83; VD38

²²¹ *ut supra] et ignis non* extinguitur V630; *ut supra* fehlt O93

²²² *morietur korr. aus* moritur N442

²²³ *Qui autem] Quia* I83

²²⁴ *am Rande* aliter V630; VD38

²²⁵ *am Rande* praemium VD38

²²⁶ *vitae aeternae] aeternae vitae* O93; V630; N442; I83; VD38

²²⁷ *parete korr. aus* parate O93; parate VD38

²²⁸ *quia* I83; VD38

operis sacra neglexerit.

170 Haec igitur, frater Iacobe, de ore sancti Petri iubentis audiui. [H.55] Si quis haec praecepta non integra
 custodierit, sit²²⁹ anathema usque ad²³⁰ adventum domini nostri Iesu Christi. Haec praecepta a
 sancto Petro apostolo accepi et tibi, carissime frater, insinuare curavi, ut servare omnia praecipias
 sine macula. Si quis vero audierit te, utilis erit minister Christi Iesu. Qui autem non audierit te,
 immo loquentem deum per te, ipse sibi damnationem accipiet²³¹. Omnipotens deus, carissime, sua
 175 te protectione custodiat, atque ad caelestis remunerationem patriae multiplici animarum fructu
 perducatur. Deus te²³² iterum iterumque incolumem custodiat, reverentissime frater. Amen.

EXPLICIT.

Quellen:

171-174: *Haec - accipiet*, fin. epist. cit.

174-176: *Omnipotens deus - fructu perducatur*, Greg. M. ep. IX. 121. (2,1028). Cf. Dam. ad Ital. Bonif. II. exempl. prec.

176: *Deus frater*, Greg. III. ep. ad Bonif. (int. ep. S. Bonif. no. 25. p. 68). Cf. Telesf. 5, Bonif. II. exemp. prec.

Rezeption:

170f.: Si – Christi: Polycarpus IV,32,1 (s. auch 42-67). Polycarpus IV,42,4.

---

²²⁹ set I83

²³⁰ ad fehlt VD38

²³¹ acquiret I83

²³² te fehlt I83